

Te re av landets aller fremste yngre jurister har anmeldt «Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie 2014». Heller på hel- og halvside plass i dagspressen. Forfatterens navn er h.r. advokat Albert Wiesener, og boken, hvis tittel er «Seierherrens Justis», handler om rettsoppgjøret i landssviksaker.

En av anmeldelsene slutter med at publikum ikke advares mot å lese boken «forutsatt at man tar en passende dose molgift i form av moderne Norges-historie». En annen anmeldelse (her i bladet) har følgende konklusjon: «Jeg advarer mot den (boken) og fraråder alle og enhver å kjøpe den».

Likheten mellom disse tre anmeldelser og hva f. eks. ledelsen for Indremisjonen, Moralsk Opprustning og Menighetsakademet kan tenkes å mene om «Den røde rubin», «Lady Chatterley's Lover» og «Penny Hill» synes å ligge nær for hånden. Wieseners bok kommer i tilsvarende besmittede klasse. I hans tilfelle dreier det seg om juridisk/nasjonal fordervelighet, i de tre andre om erotisk/sosial. Alle skikkelige mennesker varst mot å bli forført.

Hvorvidt denne negative reklame vil gjøre Wieseners bok til en bestseller, er ikke godt å si. For egen del har jeg ikke noe ønske om dette, likesom jeg i sin tid i en anmeldelse tok avstand fra «Den røde rubin». Men hva jeg skulle ønske var at alvorlige kritikere behandlet alvorlige problemer på en alvorlig måte, og at ikke rettskafne anmeldere feiet til side et arbeid som — tross påfallende svakheter — gir oss skjellig grunn til å eranske i vår samvitlighet.

Wieseners bok berører visse fundamentale spørsmål angående vår rettshåndhevelse som enn så lenge er forblitt ubesvart, og som i de nevnte anmeldelser (og andre) ikke er blitt undersøkt i vurdering. De anførsler Wiesener kommer med, er blitt møtt med andre anførsler — i og for seg både riktige og gode —, og så selder de da forbi hverandre disse påstander som de allegoriske «Skip der møtes i nattens». Berge er til stede. Ingen får øye på hverandre.

«Seierherrens Justis» har på meg gjort et dypt inntrykk. Den sedvnlige grunn til dette er som kjent at man føler seg truffet. Jeg er meg bevisst at i den krets jeg vanket, var vi både under krigen og i de nærmest påfølgende år besjelet av en sterk hevngjeller i anledning av den urett som var begått overfor slekt og venner, overfor land og folk.

Denne følelse var naturlig, og den var under omsendigheten uunnagelig. At h.r. advokaten Annerus Schjødt jr., Dahl Hansen og Knut Blom minner om den er også meget naturlig, og muligens også uunnagelig. At på den annen side Albert Wiesener farer lett hen over den kan karakteriseres som forståelig: han er ute etter å bevisse noe annet. Og hva er så det?

Wieseners lese er at dette ønske om gjengjeldelse var så generelt utbredt at det påvirket hele rettsoppgjøret, at f. eks. politi og påtalemyndighet ulvilkarlig bøyet seg for det for å unngå den større fare som lå i lynchjustis og «de lange knivers natt», og at idømte straffer og forelegg fikk slagside både fordi våre rettsinstanser til dels så gjennom farvede briller, og fordi de — bevisst eller ubevisst — følte seg under press fra en opphisset folkeoppløst side.

Advokat Wiesener mener videre at denne vår innstilling til oppgjøret faktisk førte til at mange mindre forseelser ble altfor

strengt bedømt, at mange forhold som i og for seg var daddelverdisjonshistorie, heller kunne vært forbigått i taushet enn å få det fryktelige stempelet av «landssvik» på seg, og sist men ikke minst at ikke få uskyldige mennesker vedtok forelegg, ble «utrensket» for unasjonal holdning, ble utsatt for trakassier og forfølgelse uten senere å få den oppreisning de i mange tilfelle vitterlig hadde krav på.

artede problemer som en stod overfor: Hvor mange skal man trekke inn under rettsoppgjøret, hvor strenge bør straffene være?». (Professor Andenæs «Nazisme og Landssvik», 1947.)

«Erfaringene fra det ordskifte som har vært ført, viser at faren for å dømme etter etiketten (landssvik) i stedet for etter innholdet ligger uhyggelig nær. ... Når en legger merke til den vel-dige plass som rettsoppgjøret har

— La det være sagt klart og tydelig at det fra våre lovlige myndigheters side ble grepet inn med besluttsomhet overfor de overgrep på NS-folk som vitterlig fant sted, både plyndring, mis-handling og annet. La det også være klart at svært mange slike tilfeller var det ikke. Det jeg har villet etablere gjennom ovennevnte sitater (som kunne for-føres i det mangfoldige) er bare å vise hvordan stemningen var i

kollektive erstatningsansvar også i 1945).

Det andre eksempel jeg vil trekke fram på usikkerhet — og etter min mening urettferdighet — i rettsoppgjøret er dette:

En av hensiktene med Lands-svikanordningen av 15. desember 1944 var å få trukket inn i rettsoppgjøret de mindre tilfeller av forræderi som ellers kunne tenkes å falle utenfor straffelovens alminnelige bestemmelser, i første rekke dens §§ 86 og 98. Den første setten er minimumsstraff av fengsel eller hefte i tre år, den annen hefte i fem år.

Landssvikanordningen innførte fengsel eller tvangsarbeid fra 21 dager til 3 år, boter fra kr. 1000,— og oppover og eller «rettighets-tap». For den uinnvidde og uten-komme vil det her se ut som om strafferammen var meget betydelig redusert, og dette var da også grunnen til at man mente Landssvikanordningen kunne gi tilbakevirkende kraft. Grunnlovens bestemmelse om ikke å gi lo-ver tilbakevirkende kraft, anses ikke å ramme bestemmelser som medfører mildere behandling enn tidligere lovfestet.

I praksis ble imidlertid straffen ofte strengere enn for. Til rettighets-tapene hørte tap av almen tillit, og denne straff kunne idømmes «for bestandens» og skulle idømmes for minst ti år. Og hva betydde så dette tap?

«For bonden betyr det at han må gå fra sin gård, for handels-mannen og håndverkeren at han må oppgi sin forretning, for lærer eller advokaten at han må oppgi sin praksis (Andenæs: «Straff-ansvaret for Landssvik»). Under særdeles formlidende omstendig-heter kan den skyldige slippe med bare boter eller bare rett-lighetstap (Andenæs samme sted).

Vil noen for alvor hevde at den som skulle miste sin levevei for livstid eller som måtte gå fra gård og grunn, ble mildere be-handlet enn den som ble sikret i tre år (idømt hefte)? Og når dette skulle skje bare hvis det forelå «særdeles formlidende om-stendigheter», hvordan da når disse ikke forelå.

At det var noe vesentlig galt med Landssvikanordningen ble allerede klart ved de forandring-er som ble innført ved Provisorkol-le Anordning av 3. august 1945 i lempeende retning.

Den som kritiserer rettsopp-gjøret vil lett utsette seg for slengbemerkninger om at «han forsvarer landssvikene». Andre vil komme med mer saktlige be-merkninger om «huk hva det gjaldt» og «huk hva de gjorde mot oss» — slik som i anmeldel-sene til de tre advokater jeg nevnte i innledningen.

Men disse bemerkninger er alle like irrelevante for et oppgjør ver-dig er rettsstat. Det er mulig at Riksadvokaten kan ha rett i at hvis man ikke hadde gått så langt som man gjorde, kunne man risikert lynchjustis. Men det gjør ikke et oppgjør rettferdig — i tilfelle bare ngvendig. Og det gjør det iall-fall ikke berettiget å avvise kri-tikk nå etterpå.

Etter min beste overbevisning har advokat Wieseners bok sin store berettigelse, og ikke mindre fordi det fra uansvarlig nazisthold så ofte tidligere har vært gjort forsøk på å blande kortene. Ærg-relsen over at notoriske forrædere har forsøkt å framstille seg selv og sine gellikere i bengalsk be-lysning, må ikke frata oss evnen til å se at også vi på vår side har gjort feil, at vi bor erkjenne disse feil, og såvidt mulig yte iallfall moralsk oppreisning.

VG's KRONIKK - MANDAG 1. FEBRUAR 1965

115490

Landssvikoppgjøret — om å snakke forbi hverandre

Av BENJAMIN VOGT

Et greit eksempel på dette siste er Statens anvendelse av for-eldelsparagrafen overfor beret-tiget restitusjon — et forhold som for øvrig adv. Schjødt i sin an-meldelse i VG beklager. Men spørsmålet er om det her forelig-ger en enkelt unntagelse fra et «stort sett rettferdig» oppgjør, el-ler om det er et eksempel av at-skillige på et oppgjør som ofte og overfor temmelig mange gikk for vidt, og til dels slo ned feil.

Wiesener — på sin utfordrende og polemiske måte — hevder dette siste. Har han dekning for sin på-stand? Jeg mener det. Han hevder videre at det må være riktig å ta opp disse saker mens de skade-lidende ennå lever, fremfor å hen-vise forholdene til «historiens dom». Han har etter min mening også rett i dette.

En gammel rettregel sier at det er bedre å skyldig bli straffet, enn å uskyldig bli dømt. I landssvikoppgjøret våger jeg den påstand at vi har gått den mot-satte vei: «det er bedre at en uskyldig blir straffet, enn at ti skyldige skal gå fri». Dette er den dyper tanke som ligger til grunn for Wieseners bok. Den er verd alvorlige nordmenns ettertanke — og slett ikke deres hån.

Hvordan var så den stemning og den rettsfølelse som besje-let oss i tiden fra 3. mai og utover og som dannet det dominerende utgangspunkt for oppgjøret? Vi kan la noen av våre ubestridte autoriteter på området tale for seg selv:

«NS var en blodig sammensver-gelse. Den levte på trusler og vold. Den slo ned og drepte ... De som sier at de var passive, har samme ansvar som de aktive ... Der kan ingen unntagelser være ... Den onde handling som et menneske har begått skal svi-merkes ... Uten tvil er det dem som må sorteres ut og som i l d r i kan tenkes å bli samfunnsmed-lemmer igjen» (uthevet her). Dete er Ibsrevne, men karakteristiske sitater fra biskop Berggravs skrift «Folkedommen over NS. Serietykk av Kirke og Kultur», 1945. Den norske kirkes primas var åpenbart sterkt opphisset. Hans følelser var forståelige. Men den uttrykksform de gav seg er samtidig noe av det mest ukristelige jeg har lest ... Og når han følte slik — og agi-terte slik — hvordan da med oss andre? Men videre:

«Kunne en få festet etiketten silkefront til en person eller et forslag en ikke likte, var derfor seieren så å si vunnet. Melodien hadde også den fordel at man slapp å bry seg med å tenke gjenn-om de i virkeligheten høyst uens-

i publikums interesse og den li-denskap straffekravene ofte blir fremført ved, behøver en ikke være dybdepsykolog for å konsta-tere at her er det affektene som taler, ikke rolig overveielse over mål og midler.» (Samme forfatter, «Rettsoppgjøret», 1945.)

«Jeg finner på det skarpeste å burde tiltale den måle etterforsk-ningen har vært drevet på ... den skandaløse opptrreden som underordnede politijefestemenn viste.» (Oslo statsadvokaters inn-beretning til Riksadvokaten 3. juni 1949.)

«Mange (er) blitt anholdt og til

det norske folk i de første år etter krigen da rettsoppgjøret fant sted.

*

Det neste spørsmål blir da: — Har denne vår stemning av hat og hevngjeller, denne vår mangel på objektiv rettferdig-hetsans, influert på rettsopp-gjøret? Har den påvirket våre myndigheter i utformningen av de lovbestemmelser hvorefter landssvik skulle straffes, og har den influert våre domstoler i fortolkningen av disse lovregler? Jeg mener den har. Selvom rettsoppgjøret ut fra dagens forutset-ninger derfor var fullt for-ståelig, medfører dette at det ikke var fullt rettferdig.

Plassforhold i en avisartikkel gjør at det ikke er mulig å kom-me inn på mange sider av denne sak. Men her er eksempler kan tjene til illustrasjon.

En av våre mer kjente jurister oppregnet i et radioforedrag den 25. mai 1945 de skader som NS hadde påført oss. Han fortsatte: — «Disse tapene har medlemmer av NS og vel også de som har støttet NS i det skjulte, ganske enkelt plikt til å erstatte etter vanlig erstatningsreg-ler, en for alle og alle for en.» (Min uthevelse).

Dette er uholdbar jus. Og Jeg har liten tvil om at den senere statsråd Jens Chr. Hauge må ha vært påvirket mer av sin stilling som Milorg-sjef enn sin kapasitet som jurist, da han framsatte denne påstand.

Dr. Frede Castberg har da også tatt det slik motsatte stand-punkt: — «Etter min mening kan man ikke si at det bestod et slikt direkte årsaksforhold mellom par-timedlemskapet og den samlende skade for landet, at erstatningsans-var ville ha foreligget etter våre vanlige erstatningsreg-ler» (Igen min uthevelse). («Juridiske stridsspørsmål i Norges politiske historie»).

I en dom i september 1945 tok imidlertid Høyesterett samme standpunkt som daverende direk-tør, nåværende h.r. advokat Hauge. Denne dom ble prejudikat for senere avgjørelser om det kollektive erstatningsansvar på grunnlag av våre vanlige erstatningsreg-ler. Høyesteretts avgjørelse falt med 11 mot 3 stemmer. I dag er det all grunn til å tro at stem-megivningen ville vært omvendt. Forskjellen ligger i at Hauges ut-talelse og Høyesteretts dom falt i den opphissede stemning som-meren 1945, mens Castbergs ut-talelse kom i den koldsindige et-tertanke tid, i 1961. (For øvrig var det fremtredende strafferetts-jurister som tok avstand fra det

BENJAMIN VOGT

— i tilknytning til advokat Wieseners bok og anmeldelse av den — opp til debatt for-skjellige prinsipielle problemer i forbindelse med rettsoppgjøret etter krigen, med sikte på å oppnevne mer nyansert vurdering av dem og komme bort fra et ordskifte hvor han mener partene snakker forbi hver-andre.

dels holdt i fengslig forvaring i den første tid uten tilstrekkelig grunn rent prosessuelt ... Da massearrestasjonene fant sted på en gunstig årstid, foreligger det heldigvis ikke opplysninger om at fangene har lidt skade på grunn av vanstell.» (Rikspolisjefens årsberetning 1945/46.)

«For oss ser det ut som om poli-tiet stiller seg på fangenes side som en vernende mur mot vakt-mannskapene, heter det i en res-olusjon fra Hjemmestyrkens Vaktkompani 2 i Forgrunni. «Det-le vil vi ikke finne oss i lenger.» Idet riksadvokaten gjengir denne resolusjon, tilføyer han:

«Hvordan ville behandlingen av NS-folket ha blitt om politiet ikke hadde forsøkt å fare med lempe overfor de mange aktive grupper (hjemmestyrkens), og det hadde latt så mange NS-folk bli på fri- fot som planen egentlig var? Ville den (situasjonen) ha ført til kan-skje det vi gjennom årene fryktet mest: De lange knivers netter?»